

Małgorzata Zajdel

OCENA WYKSZTAŁCENIA LUDNOŚCI ROLNICZEJ W WOJEWÓDZTWIE KUJAWSKO-POMORSKIM

EDUCATIONAL LEVEL OF FARMERS IN KUJAWSKO-POMORSKIE DISTRICT

Katedra Informatyki w Zarządzaniu, Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Bydgoszczy
ul. Sylwestra Kaliskiego 7, bud. 3.1, 85-792 Bydgoszcz, e-mail: m.zajdel@utp.edu.pl

Abstract. The purpose of the research was to analyze the level of agricultural education and competence among farmers in Kujawsko-Pomorskie District. The research has been conducted in two separate phases. Phase 1 was to balance education of farmers from the district against the national average. Phase 2 was to show how people with a professional level of agricultural knowledge are located within particular districts. It appears that the farmers living in Włocławek District achieved the highest score.

Słowa kluczowe: ludność rolnicza, poziom wykształcenia, wskaźniki koncentracji kwalifikacji rolniczych.

Key words: educational level, farmers, indicators of the highest agricultural competence.

WSTĘP

W procesie kształtowania obszarów wiejskim dużą rolę odgrywa czynnik ludzki w rolnictwie. Kategoria poziomu wykształcenia obrazuje potencjał intelektualny i gospodarczy osób pracujących w gospodarce żywnościowej, zdolnej do adaptacji innowacji i gotowej do poddania się rygorowi niezbędnej transformacji. Wykształcenie jest kategorią oświatową, która odzwierciedla poziom przygotowania danej grupy społecznej do wykonywania zawodu. Poprzez badanie poziomu wykształcenia zdobywa się określone informacje na temat wiedzy, umiejętności, zdolności, sprawności i otwarcia na otaczającą rzeczywistość.

Analiza czynnika ludzkiego w rolnictwie wymaga nowego spojrzenia na rolę człowieka pracującego w środowisku wiejskim. Niski poziom wykształcenia ogólnego oraz niedostateczne kwalifikacje rolnicze mogą być istotną barierą utrudniającą wprowadzenie nowoczesnych środków produkcji oraz ograniczającą ich wzrost. Znaczenie tego czynnika rośnie w związku z nowymi wyzwaniem stojącymi przed rolnictwem, a przede wszystkim w związku z oczekiwaniami wobec rolników funkcjonujących w ramach wspólnej polityki rolnej.

MATERIAŁ I METODY

Badania przeprowadzono na terenie województwa kujawsko-pomorskiego, które obejmuje obszar 1043,6 tys. ha użytków rolnych (6,4% powierzchni kraju), w tym 928,6 tys. ha gruntów ornych. Pod względem administracyjnym województwo podzielone zostało na 19 powiatów ziemskich i 4 powiaty grodzkie, działające na prawach powiatu. W obrębie województwa funkcjonuje 144 gmin, w tym 92 gminy typowo wiejskie (63,9%), 35 gminy miejsko-wiejskie (24,3%) oraz 17 gmin miejskich (11,8%).

W województwie występuje 73,0 tys. gospodarstw indywidualnych o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych. Największy udział wśród nich mają gospodarstwa małe i średnie – do 10 ha (57,1%), następnie gospodarstwa duże, o charakterze towarowym, liczące od 10 do 30 ha (36,4%); gospodarstwa wielkoobszarowe stanowią 6,5% całej zbiorowości.

Spośród ponad 2,0 mln mieszkańców województwa na wsi żyje 38,1%, z czego 60% jest w wieku produkcyjnym. Najmniej aktywnych zawodowo w rolnictwie odnotowano w powiatach lipnowskim, radziejowskim i rypińskim. Analizę badanych zjawisk przeprowadzono na podstawie powiatów ziemskich w województwie kujawsko-pomorskim. Przyjęcie do badań powiatów uzasadnia duże znaczenie tych jednostek administracyjnych w systemie zarządzania krajem, ponieważ pełnią funkcję ogniwa łączącego województwa z gminami. Badania nad skwantyfikowaniem poziomu wykształcenia między powiatami przeprowadzono metodą opracowaną przez Jerzaka (1984) w postaci koncentracji kwalifikacji rolniczych. Chcąc uzyskać obiektywną miarę potencjału intelektualnego wsi, odszedł on od procentowych wskaźników określających udział ogólnej reprezentacji rolników z określonym cenzusem na rzecz wskaźników koncentracji jednostek kwalifikacyjnych. Tego rodzaju pomiar nazwał analitycznym, przy czym umownie za jednostkę kwalifikacyjną przyjął statystycznego rolnika, który ukończył zasadniczą szkołę rolniczą.

Wskaźnik koncentracji kwalifikacji rolniczych obliczono według wzoru:

$$WKKU = \frac{ww \times 2 + P\acute{S} \times 1,5 + ZR \times 1 + KR \times 0,5}{100} \quad (1)$$

gdzie:

- WKKU* – wskaźnik koncentracji kwalifikacji rolniczej,
- ww* – wykształcenie wyższe rolnicze,
- P^{acute}S* – wykształcenie policealne i średnie zawodowe (rolnicze),
- ZR* – wykształcenie zasadnicze zawodowe (rolnicze),
- KR* – kursy rolnicze.

POZIOM WYKSZTAŁCENIA LUDNOŚCI ROLNICZEJ WOJEWÓDZTWA W ODNIESIENIU DO WYKSZTAŁCENIA W KRAJU

Ludność wiejska charakteryzuje się niższym wykształceniem aniżeli ludność miejska, co jest następstwem mniejszej sieci szkół publicznych na wsi, wysokich kosztów zdobywania nauki w mieście, a także niedoceniań roli wykształcenia przez mieszkańców wsi. Na niski poziom wykształcenia ludności wiejskiej wskazują badania różnych autorów, którzy zwracają uwagę na to, że jest to jeden z najważniejszych problemów rozwoju rolnictwa w kraju (Kisiel i Łozińska 2002, Kisiel i Babuchowska 2005). Brak kwalifikacji rolniczych stanowi jedną z przyczyn niskiej produktywności polskiego rolnictwa, ponieważ stosowane są tradycyjne techniki wytwórcze (Puślecki 1998). Poznanie stopnia wykształcenia ludności pracującej w rolnictwie ma duże znaczenie społeczno-gospodarcze. Badacze tej problematyki stawiają hipotezy, że rolnicy z wyższym wykształceniem są bardziej skłonni do modernizacji gospodarstw rolnych, są bardziej otwarci na innowacje rolnicze, na porady doradców, a ponadto szukają kontaktów z instytucjami mogącymi wesprzeć gospodarstwa środkami inwestycyjnymi (Wawrzyniak i Wojtasik 2004). Niewielka część ludności wiejskiej dostrzega

konieczność ciągłej edukacji w postaci różnych form kształcenia ustawicznego, tym bardziej że zwiększa się znaczenie wiedzy dla rozwoju przedsiębiorczości (Dydycz 2006). W opinii Hunka (2000) „[...] poziom kwalifikacji siły roboczej obszarów wiejskich można w zasadzie uznać za czynnik sprzyjający rozwojowi obszarów wiejskich [...]” (s. 130). Kiereś (2002) podkreślał, że edukacja dorosłych żyjących w środowisku wiejskim musi zmierzać do zmiany wymagań przez stawianie na dojrzałość i samodzielność zarówno w perspektywie ekonomicznej, jak i społeczno-obywatelskiej, co pozwoli w przyszłości na efektywne korzystanie ze środków pomocowych UE. Badania dotyczące problematyki zasobów ludzkich prowadzone po 1989 roku wskazują na niedostateczne przygotowanie zawodowe do prowadzenia działalności gospodarczej, szczególnie w sektorze rolnictwa (Wiatrak 1998, Chyłek 1999, Kołodziejczyk 1999, Matuszak 2002, Kobylecki 2003). Warunkiem realizacji procesów modernizacji rolnictwa i obszarów wiejskich może być właściwy poziom wykształcenia rolników, ich aktywność zawodowa, a także potencjał ekonomiczny gospodarstw.

W ciągu ostatnich lat notuje się stały wzrost poziomu wykształcenia ludności rolniczej. Według Powszechnego Spisu Rolnego z 2002 r. wykształcenie ludności w wieku 15 lat i powyżej w gospodarstwach rolnych było zróżnicowane w zależności od płci i wieku. Wykształceniem wyższym legitymowało się w kraju 5,4% osób, przy czym dla mężczyzn wskaźnik ten wynosił 4,7%, zaś dla kobiet – 6,2%. W stosunku do Powszechnego Spisu Rolnego z 1996 r. nastąpił wzrost o 2,6 punktu procentowego, co można uznać za wzrost istotny. Konieczne jest stałe uwzględnianie możliwości edukacji ustawicznej, prowadzonej w różnych formach przez cały okres aktywnego życia człowieka. Okazuje się, że poziom wykształcenia mieszkańców wsi zdeterminowany jest „[...] poziomem wykształcenia ludności związanej z rodzinnymi gospodarstwami rolnymi, z wyjątkiem wykształcenia wyższego [...]” (Maciejewski 2004, s. 257), gdyż na obszarach wiejskich wykształceniem wyższym legitymują się osoby często niezwiązane z rolnictwem. Nabyte przez społeczność umiejętności i wiedza stanowią formę kapitału ludzkiego, którego podstawą są aspekty jakościowe, rozpatrywane poprzez takie komponenty, jak umiejętności i wiedza (Schulz 1976).

Wykształcenie na poziomie średnim i policealnym posiada 25,6% (20,2% w 1996 r.) mieszkańców gospodarstw rolnych, przy czym kobiety dominują nad mężczyznami o 7,5 punktu procentowego. Wykształceniem zasadniczym zawodowym legitymowało się 30,4% osób, a podstawowym – 36,1% osób. Niepełne podstawowe i brak wykształcenia szkolnego dotyczy 3,9% mieszkańców wsi. Ta ostatnia kategoria osób odnosi się głównie do osób starszych, którzy z różnych powodów nie byli objęci obowiązkiem kształcenia szkolnego.

Analiza porównawcza, przeprowadzona w odniesieniu do średnich krajowych, wskazuje, że osoby wywodzące się z gospodarstw rolnych, mieszkające na terenie woj. kujawsko-pomorskiego, charakteryzują się wyższymi parametrami, jeśli chodzi o poziom wykształcenia.

WYKSZTAŁCENIE WEDŁUG WSKAŹNIKA KONCENTRACJI KWALIFIKACJI ROLNICZYCH

Interesujące z punktu przeprowadzonej analizy było poznanie wykształcenia nie wszystkich mieszkańców wsi, a tylko osób odpowiedzialnych za kierowanie danym gospodarstwem rolnym. Za osobę kierującą gospodarstwem rolnym uważa się osobę upoważnioną do podejmowania decyzji bezpośrednio związanych z procesami produkcyjnymi, nadzoro-

wanie ich lub wykonywanie. Kierujący gospodarstwem jest na ogół tą samą osobą co użytkownik. Właściciele gospodarstw rolnych podejmują bowiem ważne decyzje dotyczące kierunku i charakteru produkcji rolniczej, są odpowiedzialni za wielkość dochodu i sposób dystrybucji środków. Jeśli jednak spojrzeć na problem przez pryzmat wyłącznie wykształcenia rolniczego osób kierujących gospodarstwami rolnymi, to okaże się, że wykształceniem wyższym charakteryzuje się 1463 osób (1,5%), policealnym i średnim – 8669 osób (8,8%), zasadniczym zawodowym – 18 246 (18,4%); kurs rolniczy ukończyło 24 826 osób (25,1%). Okazuje się, że nadal 45 698 gospodarstwami (46,2%) kierują osoby nieposiadające wykształcenia rolniczego. Możliwość oceny kwalifikacji rolniczych poprzez pryzmat wskaźników jest ważna dla oceny postaw rolników w związku z wyzwaniem zintegrowania europejską. Można zatem przypuszczać, że rolnik wykształcony będzie wspierał idee integracyjne, a przede wszystkim ubiegał się o fundusze strukturalne, które dotyczą różnych działań w rolnictwie.

Najwyższy wskaźnik koncentracji kwalifikacji rolniczych uzyskano w powiecie włocławskim (45,9) i w powiecie inowrocławskim (36,1), z kolei najniższy – w powiecie sępoleńskim (10,2) i powiecie wąbrzeskim (16,8) – rys. 1, 2.

Wykształcenie rolnicze osób kierujących gospodarstwami rolniczymi jest niższe od poziomu wykształcenia mieszkańców wsi ogółem. Dzieje się tak dlatego, że na obszary wiejskie napłynęły osoby z wykształceniem wyższym, ale nie zawsze rolniczym, jako pochodna nietrafnie podjętych studiów bądź trudności w znalezieniu pracy w wyuczonym zawodzie.

Najwięcej osób z wyższym wykształceniem rolniczym kieruje gospodarstwami w powiatach inowrocławskim (155), bydgoskim (107), włocławskim (104) i nakielskim (102) – tab. 1.

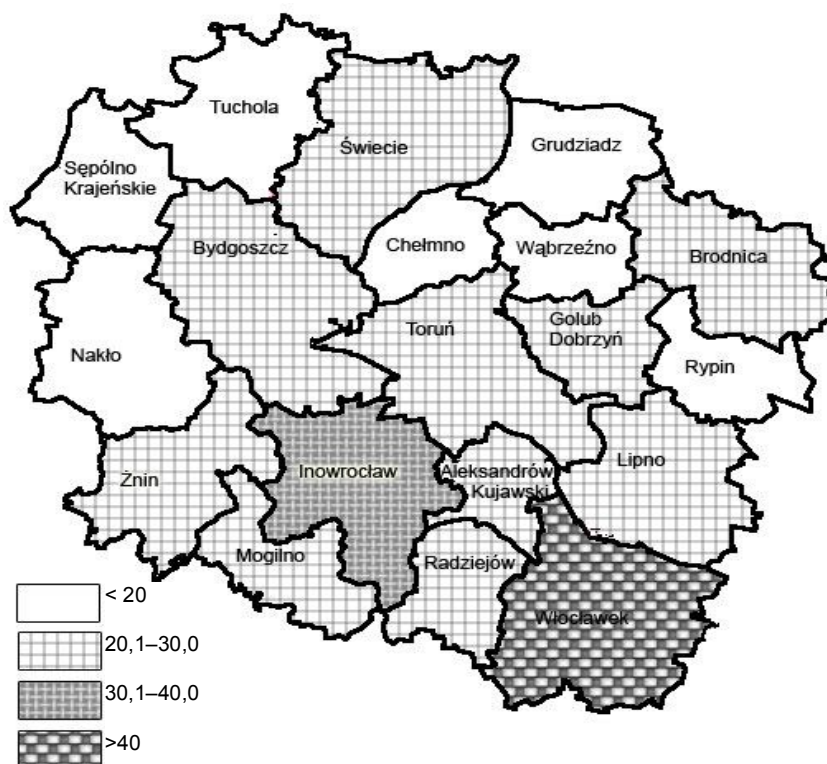
Tabela 1. Porównanie poziomu wykształcenia rolników w województwie kujawsko-pomorskim w odniesieniu do wykształcenia w kraju

Poziom wykształcenia	Kraj	Województwo kujawsko-pomorskie	Różnice
Wyższe	4,5	7,6	+3,1
Średnie i policealne	24,3	25,9	+1,6
Zasadnicze zawodowe	29,1	30,4	+1,3
Podstawowe ukończone i nieukończone	42,1	36,1	-6,0

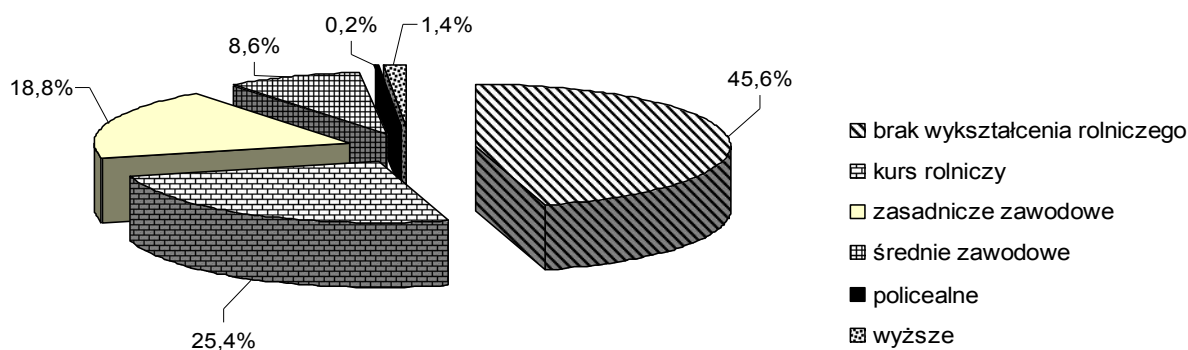
Wiele gospodarstw znajduje się w rękach osób legitymujących się wykształceniem rolniczym średnim zawodowym (8481 osób, tj. 8,6%) oraz zasadniczym zawodowym (18 246 osób, tj. 18,8%) – rys. 2.

Istotnym problemem jest kierowanie gospodarstwami rolnymi przez osoby nieposiadające wykształcenia rolniczego. Dotyczy to 45 698 osób, czyli 46,2% całej populacji rolników, którzy odpowiedzialni są za strategiczne decyzje produkcyjne.

Sytuacja ta wynika z naturalnej zmiany pokoleniowej, długotrwałego zarządzania przez jedno pokolenie (40–50 lat), a także z mało skutecznych bodźców rentowych bądź emerytalnych zachęcających do wcześniejszego przekazywania gospodarstwa następcom. Gospodarstwa rolne kierowane są również przez osoby w podeszłym wieku, bez żadnych kwalifikacji rolniczych potwierdzonych świadectwem ukończenia szkoły rolniczej.

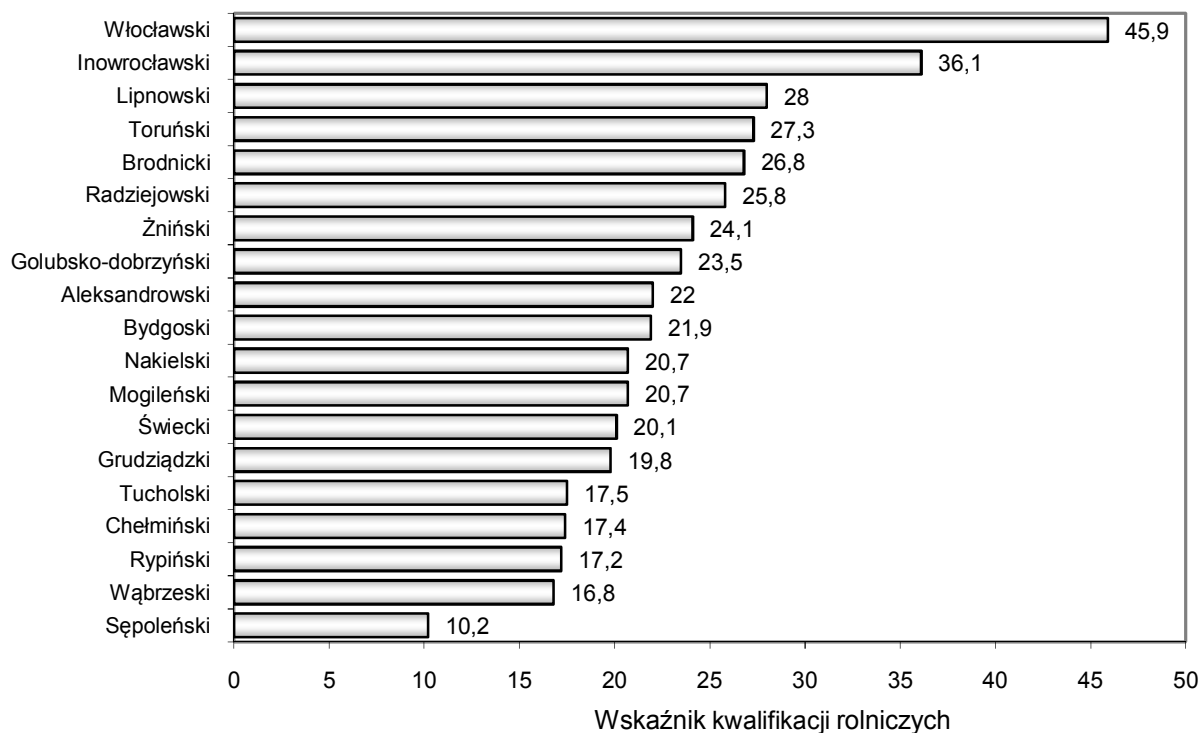

Rys. 1. Wskaźnik koncentracji kwalifikacji rolniczych w powiatach województwa kujawsko-pomorskiego

Rys. 2. Struktura wykształcenia rolniczego osób kierujących gospodarstwami rolnymi

Znaczenie wykształcenia dla osób funkcjonujących w rolnictwie będzie wzrastać w miarę zacieśniania się współpracy w ramach Unii Europejskiej. Rolnicy uświadomili sobie swoje braki już w czasie ubiegania się o fundusze przedakcesyjne czy nawet dopłaty bezpośrednie. Niwelowaniu różnic służą bieżące szkolenia organizowane głównie przez ośrodki doradztwa rolniczego, izby rolnicze, agencje rolnicze itp. Wśród działań związanych z ułatwianiem startu młodych rolników, określonych w planach i programach rozwoju obszarów wiejskich, wymieniono premie w wysokości 50 tys. zł, przeznaczone wyłącznie dla osób młodych (do 40 lat), legitymujących się wykształceniem rolniczym.

Rys.3. Wskaźnik kwalifikacji rolniczych w powiatach województwa kujawsko-pomorskiego

PODSUMOWANIE

Kategoria wykształcenia zyskała zupełnie nowe znaczenie w okresie po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej, a także w czasie przygotowywania programów rozwoju obszarów wiejskich i realizowania działań określonych w ramach programu rozwoju obszarów wiejskich (PROW). Województwo kujawsko-pomorskie charakteryzuje się wyższym poziomem wykształcenia w stosunku do wykształcenia w innych regionach kraju, co przekłada się na większą aktywność zawodową rolników i lepsze wyniki produkcyjne.

Duże znaczenie analityczne miała charakterystyka wykształcenia według wskaźnika koncentracji kwalifikacji rolniczych. Analiza wykazała, że w rejonach z dużą liczbą szkół rolniczych (na terenie byłego województwa włocławskiego) wskaźniki te były wyższe. Dotyczy to zwłaszcza powiatu włocławskiego i powiatu inowrocławskiego (36,1), które wyraźnie różnią się pod tym względem od pozostałych powiatów. Z kolei najniższy wskaźnik odnotowano w powiatach sępoleńskim (10,2) i wąbrzeskim (16,8)

PIŚMIENNICTWO

- Chyłek E.K.** 1999. Zadania doradztwa w realizacji polityki rządu wobec wsi i rolnictwa, w: Doradztwo rolnicze w okresie przygotowawczym do integracji z Unią Europejską. Poznań, KCDRRiOW, 53–67.
- Dydycz B.** 2006. Edukacja dorosłych determinantą zmian postaw ludności wiejskiej. Szczecin, Akademia Rolnicza, 127.
- Hunek T.** 2000. Dylematy polityki rolnej. Integracja polskiej wsi i rolnictwa z UE. Warszawa, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa, 130.
- Jerzak M.** 1984. Jak zmierzyć społeczny poziom kwalifikacji w rolnictwie. Służba Rol. 10, 13.

- Kiereś H.** 2002. Filozoficzne konteksty pedagogiki społecznej. *Horyz. Wych.* 2, 9–18.
- Kisiel R., Babuchowska K.** 2005. Wpływ płatności bezpośrednich na funkcjonowanie gospodarstw rolnych w Polsce, w: *Problemy rolnictwa światowego*, red. H. Manteuffel-Schoege. Warszawa, SGGW, 144.
- Kisiel R., Lizińska W.** 2002. Agricultural transformations and competitiveness of Polish agriculture in the context of European integration, in: *Agricultural enterprises in transition, parallels and divergences in Eastern Germany, Poland and Hungary*, Institute of Agricultural Development Central and Eastern Europe (IAMO). Halle, Institute of Agricultural Economics & Regional Planning (IAA), 93.
- Kobylecki J.** 2003. Procesy transformacji w polskim rolnictwie a inwestycje w kapitał ludzki. *Rozprawa naukowa*. Siedlce, Akademia Podlaska.
- Kołodziejczyk D.** 1999. Czynniki ludzkie w rozwoju obszarów wiejskich. *Stud. Monograf. IERiGŻ Warsz.* 89, 132.
- Maciejewski K.** 2004. Zmiany poziomu wykształcenia ludności związanej z rolnictwem w Polsce. *Zeszyt. Nauk. AR Krak.* 415, 257–265.
- Matuszak E.** 2002. Rola doradztwa rolniczego we wspieraniu zmian rozwojowych obszarów wiejskich. *Zag. Dor. Rol.* 3–4, 52–59.
- Puślecki Z.W.** 1998. Wieś i rolnictwo w procesie integracji Polski z Unią Europejską. Przyjmowanie zachodnioeuropejskich dróg rozwoju, utrzymywanie własnej tożsamości czy poszukiwanie innych rozwiązań. *Poznań, Wydaw. AR*, 41–57.
- Schulz T.Z.** 1978. *Investment in human capital*. New York, The Free Press, 24, 38.
- Powszechny Spis Rolny 1996.** 1998. Warszawa, GUS.
- Powszechny Spis Rolny 2002.** 2003. Warszawa, GUS.
- Wawrzyniak B.M., Wojtasik B.** 2004. Tendencje zmian poziomu wykształcenia ludności rolniczej. *Zag. Dor. Rol.* 3, 137–147.
- Wiatrak A.P.** 1998. Lider i przywództwo w środowisku wiejskim. *Zag. Dor. Rol.* 4, 51–57.

